

Данијела Ковачевић Микић

ЈОШ САМО У ПОЕЗИЈИ МОЖЕ СЕ ДИСАТИ

Бошко Сувајџић, *Anima viva*,
Чигоја, Београд, 2016.

Збирка *Anima viva* Бошка Сувајџића једна је од ретких песничких књига које се не базирају на савремени тренутак, односно читалачки (не)укус и (не)прихватање, доследно одана поетичком темељцу постављеном у претходној збирци *Сонети. Вајре* (коју је Задужбина Веселина Лучића наградила као најбоље књижевно остварење наставника и сарадника Универзитета у Београду, 2014. године). Реч је о ерудитној поезији дубоко укорењеној у литературу, од античког до савременог доба, што овој поезији с правом доноси статус херметичности. Проглашена за најбољу песничку књигу од оних које су објављене 2016. године и овењана Наградом „Мика Антић”, ова збирка изазива и мисао о лирским сагласјима два песника, не толико стилским, колико значењским, нарочито у оној, нажалост мање истицаној, а тако важној, филозофској, рефлексивној димензији Антићевог опуса, оличеној у „Миту о птици”.

На први поглед делује да ову збирку чини пет потпуно одвојених тематских целина или кругова. Међутим, када се збирка прочита са захтеваном интелектуалном будношћу, онда се уочава њена унутрашња повезаност. Кључ те повезаности био би мото збирке, Дантеов стих „Тој звери чије крзно ведро блиста” (из „Божанствене комедије”), тим пре што се наведеном посветом, цитираном претпоследњим стихом последње песме, ова збирка и завршава, што потврђује потребу да се збирка тумачи у целисти, а не по лирским круговима или појединачним песмама. Њено јединство проистиче и из првог лирског

круга „Направи птицу”, у којем је дата лепеза мотива свих наредних циклуса.

Оно што Сувајџићеву поезију чини захтевном за тумачење јесте мноштво симбола и метафора наслеђених из различитих времена и поетика које Сувајџић просто излива на читаоца, а што јесте фасцинантна и заводљива поетска константа његовог певања и мишљења и њена врхунска књижевна одлика. Импресивно је са каквом лакоћом Сувајџић користи и библијске параболе и апокрифне и паганске и митске и историјске мотиве и речи свакодневља, поетизујући своје историјско и књижевно знање.

Ако бисмо у наставничком маниру покушали да, поједностављујући интерпретацију, збирку сведемо на три кључне речи, онда би те речи биле: *направи*, *анима* и *вертикала*. Императив *направи* упућује на творачку конотацију и сажима у себи и чулну и метафизичку природу човека, али и његово стваралачко биће. О чему год да пева, песник је вишегласје, јер о амбивалентностима говори из различитих перспектива. Љубав је и откривање сопствене душе у другоме, а живот има смисла тек ако је одуховљен. Иако је насловна песма заправо сонет посвећен преминулој мајци, појам у целости израста у поенту којом се слави вечни живот (*зидање Цркве умом*), стога се може говорити и о својеврсном хришћанском оптимизму (жива душа као жива вера у вечни живот), који надјачава анималне или апокалиптичне песничке слике без којих се не дају опевати наличје и тама света.

Први лирски круг „Направи птицу” сачињен је од четири песме: „Направи птицу”, „Направи жену”, „Направи ваздух”, „Направи воду”. Употреба истог глагола у императиву у наслову песама уз речи-симболе или речи-метафоре један је од стилских поступака који обезбеђује кохерентност циклуса. Свака песма има посвету: Велимиру Хлебњикову, Данилу Кишу, Марини Цветајевој, Оцу, Јовану, што значи да песме имају форму лирског дијалога и што указује на интертекстуалност као суштинску карактеристику и ове (као и претходне) Сувајџићеве збирке. Последња посвета наоко одудара од појма интертекстуалности, јер делује да је посвећена биолошком оцу. Али, да то није тако, сведочи суптилан стилски поступак употребе запете (Оцу, Јовану) којом се раздваја заједничка од властите именице, па песма није посвећена само Јовану Сувајџићу, песниковом оцу, већ пре свега духовном оцу, Господу. Уосталом, први стих нам већ сам открива ту интенцију, будући да је сачињен управо од инвокације Бога, који у песнику, и нама, *шрејери* *пламеном мале свеће у дубинама*.

Немогуће је исцрпсти метафоричност Сувајџићевих песама и речи-симболе свести у појединачна значења, па је излишно расправљати о томе да ли је птица код Сувајџића симбол песничке слободе или

борбе против зла. Она је и то, али и много више. Ковитлац литерарних реминисценција (Фебов бели гавран, Ахејци, жар-птица), али и непоетичких речи у којима се одражава савременост (нуклеарна централа, лискун уранијумски, механичко чудовиште), у сагласју је са чињеницом да је песма посвећена песнику футуризма Хлебњикову, који се и сам, поричући урбану цивилизацију, враћао руској митологији и имао револуционарну свест. Градацијски нижући слике у којима се праве птице (од различитих материјала и симбола, вишезначне), песник читаоца води до врхунца у којем се птица прави од крста и од оцила да би се осовила у вертикалу и послала у свет, при чему је у загради тај свет сведен на *Божји осињак / уздух Јасеноваца / изворело звери*. Стилски импресивним полусложеницама (костур-птица, жар-птица, птица-шаран, птица-вукодлак) и архаичним придевским сложеницама (звездосежна), песник буди митолошке и фолклорне слике и значења да би властитом именицом Јасеновац отворио историјске мотиве и на фасцинантан начин читалачку свест прошетао од појединачног ка општем, од историјског ка надисторијском, метафизичком и религиозном поимању добра и зла.

Та виртуозност у погледу коришћења симбола и мотива из различитих корпуса, видљива је и у песми „Направи жену”, посвећеној Данилу Кишу, у којој се вешто таласају и пагански мотиви (крилата змија у утроби) и религиозни (ребро Адамово, тамјан и измирна, Големова мошница, Салома, Бог) и митски (Еолов пастир, Ифигенија на Тауриду), уз еротске и фантастичке слике:

Нека хода на две ноге, са палчевима згрченим, у анусу,
ужаснута од свога тела, од нагона, мириса, од звезда.
/.../

Анадолка црначких усана са дојкама-целатима
И брадавицом од хиљаде.

Да је реч о врло густо испреплетеном песничком ткању, потврђује и чињеница да је ова песма у дубоком сагласју са завршном песмом „Јерихонска ружа, рука од пречисте”, будући да се и у овој песми користи метафорички потенцијал библијског мотива руже (саронске). Када пева о жени, Сувајцић не пева само о Саломи и заводљивој женској природи, он истовремено пева о љубави, о духовном и телесном принципу, о стварању, а тиме и плодности речи, о осмишљавању живота, о борби са зверима у нама и око нас. Тиме се љубав узноси изнад чулног ка вечној, бесмртној потреби и потрази за срећом и осмишљењем. Чак и створена од бола, празнине, ништавила – жена (љубав) постоји управо да би потврдила сопствену космичку матери-

ју (јер треба да се *створи од Бога*), да би изродила смисао, да би створила поезију, да би испунила зјап.

Користећи праементе, воду и ваздух, Сувајдић је показао како у поезији није још увек све речено и како и даље постоји још много комбинаторних могућности због којих се може бити свој и нов, чак и када су слике архетипске и тропи устаљени. Лирски дијалог са Марином Цветајевом грађен је и поларитетом појмова унутра и напољу, с тим што се лирски понавља, и то увек у загради, само дистинкција напољу, често са одређењем да је напољу хладно. Кроз тај лирски, каткад и полемички интониран дијалог, песник проговара и о критици и биографији, односно о смислу, о поезији, о љубави, али и идеологијама и револуцијама, смрти, слободи и ослобођењу (и у индивидуалном и у колективном смислу). Ваздух пред олују, кућа од ваздуха, уста од ваздуха, планина од ваздуха, извршитељи ваздуха... све су то вишезначне песничке синтагме чије дефинисање непрестано измиче читаоцу, истовремено му дајући слободу критичког мишљења и активног учествовања у читалачком, односно рецепцијском смислу. И у овој збирци Сувајдић, као и у претходној, показује посебну стилску даровитост када су у питању епитети, грађени по узору на митолошку, религиозну и фолклорну литературу, па ћемо и овде проналазити фасцинантне изразе попут овог: *земљоизлучено је небо*.

Други лирски циклус „Спреми се да говориш”, својеврсна читуља од облака, на први поглед одудара од већ представљене поетске матрице. Инспирисан прераним одласком пријатеља и колеге Миодрага Павловића, он поетизује академско окружење и дидактичке појмове професорске струке, чиме потенцира говор као стваралачки принцип, али и говор као лирску исповест о животу и смислу, те и овај циклус настаје вештим преплитањем земаљских и небеских тропа. Осим сагласја са кључним глаголом направи (у почетку беше реч, а у педагошкој пракси све се гради речима), циклус кореспондира и са друга два кључна појма збирке:

*У вертикалној перспективи,
међу облацима и птицама.
(вертикала)*

*А наше душе су пчеле.
(анима)*

На ивици богохулности, и људима ће се као Богу, али и ђаволу, дати моћ над речима. Но, ти људи нису безимени, тзв. обични људи, већ

они који припадају академском окружењу и преминулог колеге и самог песника (теоретичари књижевности):

*Укрсти речи
као ђаво
(или Јулија Кристјева)
/.../
Ускрсни речи
као боџ
(или Виктор Шкловски)*

Овај циклус показује како се поетизовати могу и педагошки појмови и термини (наставни листићи, школска табла, рецепцијски шумови и др.), као што сведочи и о интертекстуалности као поетичкој константи (будући да обраћање колеги евоцира и бројне пределе из литературе, попут Олимпа или Тоскане, израсле већ у књижевне симболе). У девет песама у којима се обраћа Миодрагу Павловићу, али и Господу, Сувајцић ураћа у бројне метафизичке садржаје, посебно фокусиран на категорију времена (*ко пробуди време ослобођен је за вечност*), изненађујући повремено читаоца склизнућем из високих тема (филозофских, књижевних, религиозних) у приземно, банално, свакодневно (порно-сајтови и рекламе). Смрт је могућност *есетизовања* *ишине*, речи су *исаће машине времена*. Али смрт није коначност већ прелазак у небеску кућу, и у том смислу, чак и када је штимунг песме суморан, опраштајући, болан и тужан, кроз њу непрекидно избија и светли хришћанска ведрина:

*А ти ћути, прави се да си жив.
(Као што и јеси.)*

*Живи храм живота бога,
у коме се врши непрекидно боџлучење.*

Трећи циклус је сачињен од само једне песме „Знам да знаш”, посвећене Сеаду Поробићу. Сам песник, у непосредном сусрету са читаоцима, открива да је песма настала на књижевном предлошку (подтексту). Наиме, у „Политикином” *Културном додацику*, 14. фебруара 2015. године, објављен је текст „Први холокауст” Александра Илића, у којем је, уз песму „Знам”, дато и тумачење историјског Првог холокауста (Гулаг претходи Аушвицу) и терора бољшевичке револуције, уз указивање на бројне масовне гробнице и мреже концентрационих логора у свим комунистичким земљама. Песма „Знам” Александра Илића је објављена 1986. године у „Књижевној речи” као полемички одговор песми „Сла-

вим” Изета Сарајлића и због ње је амбасада једне велике стране земље тражила да аутор буде „примерно кажњен”. Реч је о демистификовању, демаскирању историје, детронизовању једне идеологије, због које су страдали милиони жртава, а која је предуго слављена на нашим просторима, не само из пера појединих песника. Заснована на наведеној песми, Сувајџићева песма полемички тон помера са времена Стаљина и Хитлера и Молотовљевог коктела на актуално време и савремене историјске и политичке односе на Балкану.

*Знам да је њао Берлин,
Да је њао Београд, да је њао Рим.*

Користећи топониме као историјске симболе (Катинска шума, Велика Хоча, Призрен, Сребреница, Јасеновац), али и историјске личности, од политичара и ратника (*Жуков наздравља Монтигомерију, / Блер Клинтону*) до Милице Ракић, као симбола невинне жртве, песник остаје на темељном поетичком појму – мотиву зла, које постоји на свим просторима и у свим временима. Тако не остаје заробљен у перцепцију једног националног погледа или једне идеологије, уздижући се до исконске одбране мира:

*Не њреба нам фронтѝ, ни Први ни Друџи фронтѝ,
ниједан није довољно дуџачак за наше џеви.*

Док се Александар Илић обраћао младима упућујући их на новине, изворе, критичко мишљење (*чиѝајѝе млади сѝаре новине кад сѝарци истѝину не џворе*), дотле се Сувајџић песмом не обраћа само Сеаду Поробићу већ пре свега студентима, такође из исте педагошке основе – да им помогне да не буду слепи код очију и виновници новог историјског зла:

(Сѝудентѝи, не чиѝајѝе новине: не чиѝајѝе никакве новине.)

*Уосѝалом, од чеџа ѡравимо новине: од очноџ дна, дамара вида,
завичајноџ руја, од извора неѝресуѝа, рекох.*

(Не чиѝајѝе новине.

Сѝалиѝе их, листѝ ѡо листѝ, ред ѡо ред, иницијал ѡо иницијал.)

Смели искорак у односу на Илићеву песму Сувајџић је направио и истицањем чињенице да су се многи ратови и многа зла догађала и под религијским плаштovima:

*Кокшеле су испијали и Алах и Христ,
браћа по оружју.*

Да је наведено у потпуној супротности са хришћанским учењем, наглашено је ефектним поређењем: *Као пљувачка скупиљена у устима Госиода*. Док је Илићева песма грађена и стилским варијацијама мотива писања мастилом или пљувачком, догле се Сувајдићева завршава реализованим тропом: уместо „пљувања” у значењу псовања, експлицитно се користи псовка: *јебиџа*.

Иако се песма може читати и без познавања књижевног предлошка, она своју ширину добија тек компаративним приступом, без којег бисмо се нужно задржали на актуелним релацијама хришћанског и исламског света на Балкану и сукобима последње деценије двадесетог века, чиме бисмо сузили идејни потенцијал песме. Песник није заговорен у кулу од слоноваче, он мотиве са хоризонталне осе историјског времена усправља у поетизовану вертикалу потраге за универзалним смислом. Поезија је птица којом се наш ум уздиже у висине и покушава да осмисли обесмишљено трајање пуно противречности. У таквом интерпретативном кључу, могли бисмо од песника да посудимо епитет *звездосежна* како бисмо њиме описали куда све стреми контемплативна поезија Бошка Сувајдића – зароњена у прошлост, а свесна тренутка који тече, она будућности поручује да птицу треба направити од крста и оцила и умом саградити Цркву не бисмо ли се одупрли тој *звери чије крзно ведро блиста*.

Четврти циклус „Перитеорион” сведочи и о Сувајдићу као професору Народне књижевности на Филолошком факултету у Београду и о Сувајдићу као драмском писцу (истоимену драму објавило је 2015. године Удружење драмских писаца у едицији „Изабране драме”). Смењујући перспективе учесника чувене битке из 14. века, коју је водио Момчило Бугарин, севастократор, кроз песничке гласове Момчила, Вукашина, Видосаве, Умур-бега и погинулих Момчилових војника из Мореје, циклус доноси лирско оживљавање тока свести војсковође који зна да ће платити главом, али се у историјску дубину смештен догађај заправо користи да критички опише свет који и данас постоји:

*Свети се променио. Ко има ухо нека чује:
(одјекује) урлик руље, ројац с крстиа, смех Сашане.
Нашенане.
Свети је овај ужасом испуњен, пун као казан.
Пусти као саблазан.*

Перитеорион из Момчиловог сна, као нова Земља и нова Нада (емфаза) јесте неки нови Сион, неко ново свето место, односно место помирења које нам и данас и те како треба. Вредност овог циклуса је и у драмски упечатљивој психолошкој слици свести ратника:

*Мој је мач био барјак мој. Слава је моја ишла испред мене,
иза мене кукњава и илач.*

„Момчилова песма” доноси стилски ефектну употребу симболичког броја седам који се понавља (седам светогорских монаха, седам грчких мудраца, седам светих књига, седам златних печата), што је, уз словенски пантеон, елементе клетве (*Арајџос га било. / Бабе му се о врајџу вешале / махниџоми. // Вуци му ѓркљан ишчујали.*) и уз животињске симболе и метаморфозу (*Ноћу се претиварам у кукавицу, / у маѓарца. У џса. / У црног џса, у врајџа, кују, зеца*) из „Вукашинове песме”, нит сагласја са одликама народне књижевности. Овај циклус успешно активира увек снажну комбинацију ероса и танатоса, од психолошке карактеризације (*Обљубио сам, веле, девети кума крсних*) до мотивације сукоба и мржње према Момчилу (страст према Видосави).

*Жеље ми се роје око ње као звезде око сунца,
(И од ње војске нема беѓунца.)*

Шаљем јој књиѓе прекорне, књиѓе ласкаве, књиѓе скаредне.

/../

*Зар треба да мирујем
док је Буѓарин ко кобилу јаше?!*

/../

*Жежену ли му мајку, жезлом ћу га сѓући.
Муда му пресејати у железном мливу.*

У драмски напетој форми својеврсног лирског солилоквија, с времена на време шекспировски заискре и рефлексивни стихови за памћење:

*Срећа. Штѓа је срећа? Боѓати лакрдијаш.
А сви за њоми хрле. Свети без ње је ѓорак.*

(Бљушав ко сѓилијаш.)

И „Видосавина песма” (њен усуд) почива на симболичном броју (девет):

/.../

*ше девет̄и празних колевки, ш̄ишо ми раздиру уш̄робу,
зако̄йах у з̄решном ш̄елу. (У ш̄елу, у живом з̄робу.)*

Пет песама овог циклуса имају различиту форму, дужину и ритам, што прати функцију лирског јунака и његову улогу у сукобу. Најкраћа је „Видосавина песма” сачињена од четири дистиха, док најбржи ритам (у ратничком духу) има „Умур-бегова песма” грађена од осам четвараца и осам осмераца, распоређених у осам целина, да би девета целина, тј. девети стих, петосложна реч Перитеорион, једина искочила из ритма, чиме је заправо и истакнута. Наведене одлике сведоче о томе да није реч о наративној поезији слободног стиха, већ о посебној музикалности слободног стиха који мелодичност постиже самим избором речи (фигуре говора/дикције), лирским понављањима и специфичним синтаксичким конструкцијама.

„Песмом погинулих Момчилових војника из Мореје” овај циклус са доминантних фолклорних и драмских одлика прелази на исповедни, средњовековни тон, чиме се постиже својеврстан стилски градацијски однос: од солилоквија пуног сочних израза и клетви до узвишеног исповедног тона покајања:

*И Бога сведочим. (Бо̄г је заш̄очен, као ш̄алас, на осш̄рвљу.)
Сведочим васионе. (Да л' оно ш̄ишо вишим бива вишу има и сврху?)
Сведочим о њуш̄у (јер ја сам ш̄ај њуш̄).*

Тиме се и завршни циклус „Аnima viva” може тумачити као идејни и стилски климакс. Три песме овог циклуса су врхунац вертикале, односно подигнутог погледа лирског субјекта. Циклус почиње болном и потресном песмом „Љевишка”, садржи насловни сонет о мајци, а завршава се комплексном песничком творевином „Јерихонска ружа, рука од пречисте”. Песма „Љевишка”, дарована Валентини Питулић, уздиже (баш као што други циклус гради небеску кућу, у небеском Љигу, Миодрагу Павловићу) нашу косовску баштину, нашу крваву историју, нашу изгубљену колевку – на Небо, али је укорееује и у нас саме, да је порађамо и рађамо непрестане, да траје (*здање си узидано у жену*). „Љевишка” је песма-опомена и песма-утеха и песма-путоказ, песма коју треба одмах уградити у уџбенике ако нам је до националног бића стало.

*Ош̄иорна на мейке, од Призрена виша
(од смртии просиранија).
Свет̄лиши као жижак на крсиу, са с̄ољне с̄иране айсиде
(за оне који виде).*

„Јерихонска ружа, ружа од пречисте” је песма која најбоље сведочи о поетском, занатском умећу Бошка Сувајџића, будући да је сложене и захтевне структуре. Уједно, ова песма је идејни врхунац и својеврсна молитва за спасење и индивидуе и национа и људског рода уопште:

*/.../ Ружо Јерихона, зорда Ијсийило,
дашо ти је било да без смрти зачнеш
Београд, и Призрен, и сву земљу српску,
и Дунав и Саву да стоје довека,
и судбину људску, ломну као шрску,
и небеске силе, достојне човека. /.../*

Сачињена је од сто стихова распоређених у десет дистиха, јасно утврђене риме (схема: абабвгвгдд), са инвокацијом у првом стиху, а лирским понављањем последњег стиха *Јерихонска ружа, рука од пречисте*, које није у потпуности доследно, будући да је у петој и десетој строфи понављани (готово рефренски) стих измењен убацивањем придева крвава, чиме се постиже драмски набој и продубљује спектар значења: *Јерихонска ружа, крвава, пречиста*. Као симбол стварања, среће, љубави, вечности, јерихонска ружа је потврда трајања и одолевања злу. Подсећајући нас да смо само *грађа за оило*, песник нас заправо усмера ка тиховању и боготражењу, јер се смрт може победити само љубављу, надом и вером у вечни живот.

Да закључимо: ово је умна и студиозно осмишљења збирка која подразумева начитаног и укљученог читаоца спремног да тражи препознавање вертикале и сагледавање смисла. У време у којем је *смиао евакуисан*, нема сумње да се још само у поезији може дисати. Зато – удахните дубоко и подигните главу!